

РОЗДІЛ 6
ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО;
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЯКІСТЬ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ
 У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ**

**LEGAL PRINCIPLES FOR ACCESS TO INFORMATION ON THE QUALITY
 OF FOOD PRODUCTS IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL RIGHTS IN UKRAINE**

Антонюк У.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
 доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
 Івано-Франківського юридичного інституту
 Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті на основі аналізу норм чинного екологічного законодавства України досліджено правовий механізм доступу до інформації про якість харчових продуктів у контексті забезпечення екологічних прав громадян, зокрема права кожного на чисте і безпечне для життя та здоров'я довкілля, а також права доступу до екологічної інформації. З'ясовано, що натеper в Україні на рівні чинного законодавства створені правові передумови доступності інформації для споживачів про якість і безпечність продуктів харчування через інститут маркування загалом і екологічного маркування зокрема. Зазначено, що екологічне маркування повинно стати важливою гарантією здійснення та захисту конституційних екологічних прав громадян. З погляду чинного екологічного законодавства України констатовано, що інформація про продукти харчування включає три блоки: загальні вимоги; обов'язкову інформацію; інформацію, яка надається в добровільному порядку. Серед видів та критеріїв такої інформації окрему увагу приділено інформації про екологічні характеристики продуктів харчування. У статті зазначено, що законодавчо окремо, самостійно, не визначені саме екологічні вимоги до якості та безпечності продуктів харчування, але вони наявні і в загальній, і в обов'язковій та додатковій інформації про харчовий продукт. Так, до обов'язкової інформації про харчовий продукт належить інформація про генетично модифіковані організми, проречовини або продукти, що спричиняють алергічні реакції або непереносимість, про мінімальні терміни придатності та замороження харчового продукту, про умови зберігання і використання харчового продукту, його поживну цінність тощо. Доступ до інформації про продукти харчування передбачає комунікаційний процес між операторами ринку, споживачами та державою в особі контролюючих органів. Тому лише за умови злагодженої та конструктивної взаємодії всіх суб'єктів даного процесу можна створити справді екологічно чисту, безпечну та якісну харчову продукцію, отже, гарантувати право кожного на чисте та безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Ключові слова: екологічна безпека, охорона довкілля, екологічна інформація, екологічні права, захист екологічних прав, гарантії екологічних прав.

This article explores the legal mechanism of access to food quality information in the context of ensuring the environmental rights of citizens, in particular, the right of every one to a clean and safe environment and the right of access to the environmental information. It has been found that, to date, legal preconditions have been created in Ukraine at the level of current legislation for the availability of consumer information on food quality and safety through the Institute of Marking in general, and environmental labeling in particular. It was stated that eco-labeling should be an important guarantee for the implementation and protection of the citizens' constitutional environmental rights. From the point of view of the current environmental legislation of Ukraine, it is stated that food information includes three blocks: general requirements; mandatory information; information provided on a voluntary basis. Among the types and criteria of such information, particular attention is paid to information on the environmental characteristics of food products. At the same time, the article noted that the legislation does not separately, independently, define the ecological requirements for the quality and safety of food, but they are available in the general, as well as in the mandatory and additional information about the food. Yes, mandatory food information includes information on genetically modified organisms, on substances or products that cause allergic reactions or intolerance, on the minimum shelf life and freezing of a food product, on the conditions of storage and use of the food, its nutritional value, etc. In addition, the article states that currently in Ukraine, these types of information are not applicable, as the legislation provides for a transitional period of up to three years until these requirements take effect. Therefore, it is difficult to evaluate all their advantages and disadvantages. Access to food information impatiently implies a communication process between market operators, consumers and the government it self. Therefore, only with the coordinated and constructive interaction of all actors in the process, can we create truly environmentally friendly, safe and quality food products and, as a result, guarantee everyone's right to a clean and safe environment and life.

Key words: environmental safety, environmental protection, environmental information, environmental rights, protection of environmental rights, guarantees of environmental rights.

Постановка проблеми. Сучасні реалії в Україні, та й зрештою у світі, засвідчують неабияку важливість та цінність екологічних прав для нинішнього та прийдешнього покоління. Саме тому актуальне порушення питання про гарантії забезпечення і захисту екологічних прав. Система гарантії екологічних прав передбачена ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1]. Водночас, як цілком слушно зазначає Н.Р. Кобецька, у даній нормі йдеться про загальні умови реалізації громадянами своїх екологічних прав, водночас кожне суб'єктивне екологічне право містить вимогу конкретних дій, які стосуються тієї чи іншої сторони діяльності [2, с. 55]. Так, у ст. 55 Конституції України передбачено право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість продуктів

харчування та предметів побуту [3]. Тобто кожному громадянину має бути гарантовано право отримувати інформацію про стан навколишнього природного середовища, якість і безпечність продуктів харчування та предметів побуту. Логічно виникає питання, яким чином і через які процедури та механізми мають забезпечуватися реалізація і захист даного конституційного права.

Метою статті є аналіз правових основ доступу до інформації про харчові продукти з погляду гарантії забезпечення права кожного на вільний доступ до екологічної інформації та права кожного на чисте і безпечне для життя та здоров'я довкілля в Україні.

Стан дослідження. Проблема реалізації, забезпечення та захисту екологічних прав завжди перебуває в полі зору

наукових дискусій українських учених у галузі екологічного права, зокрема: В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, А.П. Гетьмана, Н.Р. Кобецької, В.В. Костицького, М.В. Краснкової, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка й ін. Водночас поза науковою полемікою залишається дослідження правових основ доступу до інформації про якість продуктів харчування в Україні крізь призму гарантій забезпечення екологічних прав.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, правові основи доступу до інформації загалом і екологічної інформації зокрема визначено законами України «Про інформацію» [4], «Про доступ до публічної інформації» [5] тощо. Що ж стосується доступу до інформації про харчові продукти, то окремі положення передбачені також законами України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [6], «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [7]. І тут доцільно зауважити, що 6 грудня 2018 р. ухвалений Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [8], який встановлює правові й організаційні засади надання споживачам інформації про харчові продукти з метою забезпечення високого рівня захисту здоров'я громадян і задоволення їхніх соціальних і економічних інтересів. Тобто йдеться про загальні принципи надання та вимоги до інформації про харчові продукти, що надається споживачам, зокрема щодо маркування харчових продуктів, а також обов'язки операторів ринку харчових продуктів із доведення цієї інформації до інших операторів ринку харчових продуктів та до споживачів. Тому екологічне маркування, на наше переконання, буде слугувати реалізації конституційного права громадян на доступ до інформації про якість та безпечність продуктів харчування й інших об'єктів тощо.

У теорії екологічного права екологічне маркування розглядається як окрема функція екологічного управління поряд із функціями екологічного менеджменту, сертифікації, реєстрації, паспортизації, декларування [9, с. 235]. Зауважимо, що не всі представники наукових шкіл еколого-правового спрямування поряд із традиційними функціями управління, як-от моніторинг довкілля, оцінка впливу на довкілля, кадастри природних ресурсів тощо, визначають екологічне маркування як функцію екологічного управління. Не піддаючи критиці дану позицію, навпаки, на її виправдання варто вказати, що екологічне маркування є відносно новою функцією екологічного управління «західного типу», законодавчі основи її регламентації в контексті охорони навколишнього природного середовища та гарантування екологічної безпеки лише формуються в Україні. Як свого часу зазначав Ю.С. Шемшученко, законодавство України не вживає поняття «екологічне маркування», водночас ціла низка законодавчих актів регулює питання маркування продукції в контексті захисту прав споживачів, імпорту-експорту сільськогосподарської продукції, якості та безпеки продуктів харчування тощо, а поряд з іншими вимогами щодо маркування законодавчі акти регламентують необхідність відображення й екологічних показників у маркуванні продукції, товарів [9, с. 240]. Крім того, Ю.С. Шемшученко вказує на те, що поняття екологічного маркування застосовується в міжнародному праві навколишнього середовища, зокрема в міжнародних стандартах, які адаптовані в Україні, але мають добровільний характер [9, с. 240–241].

Сучасне екологічне законодавство України повною мірою використовує поняття екологічного маркування. Так, відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.», основними інструментами державної екологічної політики до 2030 р. є система екологічного управління, екологічний аудит, екологічна сертифікація

та маркування продукції, які дадуть змогу підвищити екологічну обґрунтованість і ефективність діяльності суб'єктів господарювання, поліпшити екологічні характеристики продукції, встановити відповідність об'єктів екологічного аудиту вимогам природоохоронного законодавства й удосконалити управління суб'єктами господарювання, що провадять екологічно небезпечну діяльність [10]. Крім того, одним із завдань для забезпечення інтеграції екологічної політики у процес ухвалення рішень щодо соціально-економічного розвитку України є впровадження систем екологічного управління, розвитку добровільної екологічної сертифікації, маркування продукції, екологічного аудиту [10].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», маркування – це слова, описи, знаки для товарів і послуг (торговельні марки), графічні зображення або символи, що стосуються харчових продуктів, які розміщуються на будь-якій упаковці, етикетці (стікері), кольєретці, а за відсутності упаковки, у документі або повідомленні, що супроводжують харчовий продукт або посилаються на нього [8].

Поняття екологічного маркування подано в науці екологічного права. Зокрема, сутність екологічного маркування полягає в установленні спеціального позначення для засвідчення високих екологічних якостей певного продукту чи пов'язаних із ним процесів і методів виробництва і здійснюється шляхом розміщення на первинній (внутрішній) чи вторинній (зовнішній) упаковці, прикріплення до неї, вкладення всередину упаковки, вміщення в супровідний документ, технічному описі [9, с. 239–240]. Тобто поняття «маркування» є ширшим від поняття «екологічне маркування», адже останнє охоплює не будь-яку інформацію про продукт, а тільки ту, що стосується його безпечності та якості відповідно до екологічних вимог, стандартів, правил, установлених нормативно. Із цією метою вважаємо за необхідне детальніше проаналізувати вимоги та критерії щодо інформації про харчові продукти з погляду Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [8] на предмет визначення саме екологічних характеристик.

Отже, відповідно до зазначеного вище Закону, інформація для споживачів про харчові продукти, згідно з нашим розумінням та інтерпретацією, включає:

- а) загальні вимоги до інформації про харчові продукти, тобто загальну інформацію;
- б) обов'язкову інформацію про харчові продукти;
- в) інформацію про харчові продукти, що надається в добровільному порядку, тобто додаткову інформацію.

Загальна інформація про харчовий продукт повинна відповідати таким принципам: відповідати вимогам чинного законодавства; бути точною, достовірною, зрозумілою для споживача; не вводити споживача в оману; не приписувати харчовому продукту властивостей, що сприяють запобіганню чи лікуванню захворювань, або посилятися на такі властивості. Тобто загальна інформація є свого роду алгоритмом тих вимог і характеристик, яким має відповідати інформація про продукт харчування.

Обов'язкова інформація про харчові продукти включає широкий спектр даних, як-от: 1) назву харчового продукту; 2) перелік інгредієнтів; 3) будь-які інгредієнти або допоміжні матеріали для переробки, які використовуються у виробництві або приготуванні харчового продукту і залишаються в готовому продукті, навіть у змінній формі; 4) кількість певних інгредієнтів або категорій інгредієнтів; 5) кількість харчового продукту в установлених одиницях вимірювання; 6) мінімальний термін придатності або дата «вжити до»; 7) будь-які особливі умови зберігання та/або умови використання (за потреби); 8) найменування та місцезнаходження оператора ринку харчових продуктів, відповідального про інформацію про харчовий продукт, а для імпортованих харчових продуктів – найменування

та місцезнаходження імпортера; 9) країна походження або місце походження; 10) інструкції з використання – якщо відсутність таких інструкцій ускладнює належне використання харчового продукту; 11) для напоїв із вмістом спирту етилового понад 1,2% об'ємних одиниць – фактичний вміст спирту в напої; 12) інформація про поживну цінність харчового продукту. Якщо детально проаналізувати кожен із цих видів даних, то можна дійти висновку, що така обов'язкова інформація може охоплювати також відомості про екологічні вимоги до тих чи інших характеристик продукту. Наприклад, назва харчових продуктів, які були заморожені до продажу, а продаються в розмороженому стані, має включати слово «розморожений», назва харчових продуктів, які або інгредієнти яких безпосередньо піддавалися дії іонізуючого випромінювання, має супроводжуватися словами «опромінений» або «піддавався дії іонізуючого випромінювання» тощо.

Окремо в ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» йдеться про генетично модифіковані організми (далі – ГМО) у харчових продуктах [8]. Інформація такого роду, тобто про ГМО, є яскравим свідченням екологічності вимог до інформації про харчові продукти, зокрема про екологічне маркування. Так, за наявності в харчовому продукті ГМО, якщо їхня частка перевищує 0,9% в будь-якому інгредієнті харчового продукту, що містить, складається або вироблений із ГМО, маркування харчового продукту повинно включати позначку «із ГМО». Крім того, оператор ринку харчових продуктів, відповідальний за інформацію про харчовий продукт, за бажанням може включити до маркування позначку «без ГМО», але в такому разі відсутність ГМО в харчовому продукті має бути підтверджена відповідно до вимог законодавства про безпечність і окремі показники якості харчових продуктів. Відсутність даних від постачальників про наявність в інгредієнтах харчового продукту ГМО є достатнім підтвердженням для нанесення такої позначки на харчовий продукт.

Також до екологічних вимог щодо безпечності та якості продуктів харчування варто віднести й інформацію для споживачів щодо: зазначення речовин або продуктів, що спричиняють алергічні реакції або непереносимість (ст. 15 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [8]); мінімального терміну придатності, дати «вжити до <...>» та дати замороження харчового продукту (ст. 18 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [8]); умов зберігання або умов використання харчового продукту (ст. 19 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [8]); поживної цінності харчових продуктів (ст. 23 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [8]) тощо.

Що стосується додаткової інформації або інформації про харчовий продукт, яка надається в добровільному порядку, то остання має відповідати таким критеріям: 1) не повинна вводити споживачів в оману; 2) не повинна бути незрозумілою чи заплутаною для споживача; 3) за потреби має базуватися на відповідних наукових даних. На перший погляд дана інформація не стосується екологічних вимог. Але відповідно до ч. ч. 2–3 ст. 28 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», йдеться про екологічне маркування, зокрема застосування слова «натуральний», критерії для його застосування: 1) продукт або інгредієнт не вироблено із сировини штучного походження (яка не є природною сировиною рослинного походження, тваринного походження, водоростей, грибів, мікроорганізмів, мінеральних речовин, вітамінів, які не були ідентифіковані); 2) продукт або інгредієнт не містить інгредієнтів, вироблених із сировини штучного походження; 3) продукт або інгредієнт не містить штучних барвників, штучних ароматизаторів, штучних консервантів, штуч-

них стабілізаторів, штучних харчових добавок, штучних підсолоджувачів; 4) продукт або інгредієнт отримано або вироблено із сировини в результаті фізичних та/або ферментативних, та/або мікробіологічних процесів переробки, зокрема із застосуванням рН-регулювання біологічним методом; 5) продукт або інгредієнт вироблено без застосування методів генної інженерії [8]. Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 28 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», оператор ринку харчових продуктів відповідальний за інформацію про харчовий продукт, яка надається ним у добровільному порядку щодо: 1) відомостей про можливість або випадкову наявність у харчових продуктах речовин або продуктів, що спричиняють алергічні реакції або непереносимість; 2) інформації, яка пов'язана із придатністю харчового продукту для споживання вегетаріанцями та веганцями; 3) значення і зазначення референсних величин споживання додатково; 4) перевідних коефіцієнтів для обчислення енергетичної цінності додатково [8].

Отже, як бачимо, кожен із видів інформації про харчовий продукт так чи інакше охоплює й екологічні вимоги щодо безпечності та якості продуктів харчування. На жаль, у сучасних умовах ще досить складно оцінити всі переваги зазначеного вище Закону, яким передбачені дані вимоги. Оскільки Закон було введено в дію лише у 2019 р., харчові продукти, які відповідають вимогам законодавства щодо надання споживачам інформації про харчові продукти, що діяло до введення в дію цього Закону, але не відповідають вимогам цього Закону, можуть вироблятися та/або вводитися в обіг протягом трьох років після введення в дію цього Закону, такі харчові продукти можуть перебувати в обігу до настання кінцевої дати споживання або закінчення строку придатності [8]. Тому в сучасних умовах передчасно оцінювати переваги даного нормативно-правового акта, оскільки неможливо визначити, як оператори ринку будуть дотримуватися Закону, держава – контролювати, а споживачі – реагувати. Але факт залишається фактом, тому ухвалення даного Закону є прогресивним кроком, який відповідає європейським стандартам захисту прав споживачів.

Висновки. Отже, натеper в Україні на рівні чинного законодавства створені правові передумови доступності інформації для споживачів про якість і безпечність продуктів харчування через інститут маркування загалом і екологічного маркування зокрема, яке має стати важливою гарантією здійснення та захисту екологічних прав громадян. Тобто інформація про продукти харчування включає три блоки: загальні вимоги; обов'язкову інформацію; інформацію, яка надається в добровільному порядку. Серед видів та критеріїв такої інформації на окрему увагу заслуговує інформація про екологічні характеристики продуктів харчування. Варто зазначити, що законодавчо окремо, самостійно, не визначені саме екологічні вимоги до якості та безпечності продуктів харчування, але вони наявні і в загальній, і в обов'язковій та додатковій інформації про харчовий продукт. Так, до обов'язкової інформації про харчовий продукт належить інформація про генетично модифіковані організми, проречовини або продукти, що спричиняють алергічні реакції або непереносимість, про мінімальні терміни придатності та замороження харчового продукту, про умови зберігання і використання харчового продукту, його поживну цінність тощо. Доступ до інформації про продукти харчування передбачає комунікаційний процес між операторами ринку, споживачами та державою в особі контролюючих органів. Тому лише за умови злагодженої та конструктивної взаємодії всіх суб'єктів даного процесу можна продукувати справді екологічно чисту, безпечну та якісну харчову продукцію, отже, гарантувати право кожного на чисте та безпечне для життя і здоров'я довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Кобецька Н.Р. Екологічне право України : навчальний посібник. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 352 с.
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
6. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.
7. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин : Закон України від 18 травня 2017 р. № 2042–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 31. Ст. 343.
8. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 6 грудня 2018 р. № 2639–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 7. Ст. 41.
9. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2008. 720 с.
10. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р. : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.